

ВИПУСК 20

Розділ перший

Педагогіка, філософія, психологія, соціологія, соціальні комунікації

УДК 378.147:42.164

Тоцька Наталія Леонідівна

Кандидат педагогічних наук, доцент

Херсонський національний технічний університет

ПРОФЕСІЙНЕ МОВЛЕННЯ ЯК ВИТВІР КУЛЬТУРИ ПЕРЕКЛАДУ

У статті досліджується мова та культура власне українського перекладу. Зазначається, що в українські переклади потрапляє чимало слів, словосполучень, скалькованих з різних мов, уживання яких не можна виправдати їх стилістичною роллю. Розглядається сприйняття мовного твору, починаючи зі сприйняття семантико-синтаксичних одиниць, що в процесі ознайомлення, роботи з текстом групуються в свідомості студента в комунікативні одиниці. Особлива увага звертається на те, що уміння правильно відтворити думку не менш важливе, ніж добирати окремі слова чи звороти. Констатується, що розкривається мова в усій повноті саме в текстових сполученнях; неправильне поєднання речень робить повідомлення невиразним, заплутаним, призводить до спотворення думки.

Ключові слова: український лексикон, професійне мовлення, комунікативні якості, мовленнєва специфіка перекладу, мотиви навчання.

Однією з якостей духовно багаті людини. Необхідної для професійної діяльності, є високий рівень міжкультурної комунікації, адже мова – це своєрідний, генетичний код нації. Державний статус української мови вимагає від її носіїв глибокого засвоєння мовленнєвих норм, підвищення рівня культури професійного мовлення, насамперед через мову перекладу. Як інтегральна дисципліна, українознавство відокремлює у мовній освіті світоглядний принцип формування національно мовної картини світу, забезпечує вияв різних національних культур. Однозначність використання понятійного апарату в різноманітній професійній діяльності базується на демографічній стабільності держави; сприяє формуванню міжкультурної комунікації.

Сутність перекладу вивчали: Беляєв О. [2; 43], Єрмоленко С. [3; 103]; Русанівський В. [4; 12]. Культуру мовлення студентів-нефілологів досліджували: Барановська Л. [1; 24]; Рукас Т. [5; 20]; Шиянюк Л. [6; 371]. Однак питання професійного мовлення як витвору культури перекладу студентів технічного вишу не було предметом всебічного розгляду. Це свідчить про впровадження невідкладних заходів для зміни ситуації, що склалася.

Метою дослідження є сприйняття семантико-синтаксичних одиниць власне українського походження та уміння правильно відтворити думку щодо професійного спрямування, уникаючи іншомовних чинників.

Потреба у комунікації разом із потребою в діяльності, праці є визначальною у становленні особистості, тому основи розвитку мовлення студентів технічних вишів полягають у виявленні соціальних рис(культура, віра, політичні переконання, розумова діяльність), розвиткові особистих якостей (відчуття та сприймання). У формуванні мовлення важливе значення мають мотиви навчання: суспільно-політичні; професійно-ціннісні; соціального престижу, комунікативні; поваги до викладача; мотиви,що зумовлені потребою самовиховання. Для формування професійно зумовленого мовлення студентів потрібні активні зусилля усіх викладачів. Підхід до навчання комунікативних якостей повинен базуватися на концептуальній

засаді, яка передбачає не тільки пізнання життя народу в мові, а й відновлення віками надбаних, а потім утрачених багатств української культури й рідної мови. Адже ставлення студента до державної мови свідчить і про його культурний рівень і про його громадянськість. Інакше й бути не може, бо мова втілює в собі духовні скарби народу, а її знання, заглиблення в потаємну семантику слова і прагнення до удосконалення свого виявлення свідчить про небайдужість студента до минулого, сучасного й майбутнього українського народу. Значення для студента технічного університету того чи іншого мотиву залежить від багатьох чинників: віку студента, рівня його вихованості, розумових здібностей та інтелектуального розвитку; суспільних, соціальних умов, у яких проходить навчання; від оточення; професійної майстерності викладача; соціальної перспективи навчання. Лише за умов реалізації достатньої мотивації навчальної діяльності можна отримати позитивні результати. Не випадково мотивації навчання є одним із засобів інтенсифікації навчального процесу (Табл. 1).

Таблиця 1

Дидактичне забезпечення у технічному виші

Методи навчання	Засоби навчання	Дидактичне забезпечення	Форми роботи
Спостереження над власне українською лексикою	Тлумачення слів	Основна література (картки, таблиці)	Лекції у музеях, виставочних залах
Аналіз українських текстів	Протиставлення	Додаткова література	Конференції
Пояснення матеріалу	Виступ з опорою на українські джерела	Наочність до теми	Дискусії
Підготовка до українського висловлювання	Комплектування	Спеціалізована за фахом література	Семінар

Мова є плодом розуму й пам'яттю, вмістилищем історії, усіх людських шляхів, перехресть, розгалужень, об'їздів, переправ, глухих кутів, стежок і магістралей. При цьому всякий етимологічний словник вказує ще й на синтез мов, є історією перекладу та недоперекладу і свідчить про характер міжнародних контактів та непорозумінь. У мову часто повертається те, що колись з неї зникло, зокрема й через інші мови. І. Бодуен де Куртене підкреслював, що одна на одну впливають стара мова (обрядів, церкви, переказів) і нова – мови схрещуються і змішуються не тільки територіально, а й хронологічно, тож, за його твердженням, немає і бути не може жодної чистої мови. Зважимо при цьому, що в добу панування супутникового телезв'язку, радіо та інтернету вже не випадає говорити про те, що якась мова безроздільно охоплює свою територію. Очевидно, що одним з критеріїв того, що мови різні – і чи не найголовнішим – є потреба у перекладі. Але й ця потреба має свої кількісні та якісні виміри. Та й поняття перекладу доводиться щоразу уточнювати якраз із огляду на те, що ми називаємо окремою мовою. Тобто два поняття можна визначити одне через одне, але тільки разом у сукупності. Складність саме у боротьбі протилежних процесів уніфікації та урізноманітнення лінгвосфери. Провідміннямо дві лексичні іпостасі одного поняття: «ділова жінка» і «бізнес-леді». Отже, в однині маємо:

Називний відмінок (хто? що?)	ділова жінка	бізнес-леді
Родовий відмінок (кого? чого?)	ділової жінки	бізнес-леді
Знахідний відмінок (кого? що?)	ділову жінку	бізнес леді
Давальний відмінок (кому? чому?)	діловій жінці	бізнес-леді
Орудний відмінок (ким? чим?)	діловою жінкою	бізнес леді
Місцевий відмінок (на кому? на чому?)	на діловій жінці	на бізнес леді
Кличний відмінок	ділова жінко	бізнес-леді

Як бачимо, іноземна дамочка вельми незалежно почувається у нашій мові – їй взагалі не потрібен український відмінок. Більше того, вона зовсім не приймає і множини, живучи серед звиклих братися за руки у хоріводі лексичних слов'янок. Досліджуючи мову перекладу, О. Беляєв [2; 43], С. Єрмоленко [3; 103]; В. Русанівський [4; 12], зазначали, що в українські переклади потрапляє чимало слів, словосполучень, скалькованих з різних мов, уживання яких не можна виправдати їх стилістичною роллю. Український лексикон заповнюють слова-позначки, що цілком піддаються перекладові питомою лексикою: інтенція (задум), рецепція (сприяння), суїцид (самогубство), фан (уболівальник), бренд (гатунок), промоція і промоушн (заохочення), трансформер (перевертень), маркетинг (вивчення ринку), пресинг (тиск), прайс-лист (цінник), дилер (посередник), трейдер(торговець), провайдер (постачальник), спічрайтер (складач промов), дайджест (оглядовий збірник), скейтборд (дошка-самокат), котон (бавовна), стиплер (скріплювач), генерація (покоління), респекту вати (шанувати), джек-пот (найвища сума виграшу), бізнес-ланч (діловий обід), аплікат і аплікація (заявник і заява), бігборд (панно), екзит-пол (опитування на виході), шейпінг (догляд за поставою) тощо.

У мові існують різноманітні засоби зв'язку, які необхідно правильно застосовувати для побудови складних конструкцій і тексту в цілому. Сподіватися на незаперечну, чітку послідовність викладу можна тільки знаючи характер текстових сполучень. Уміле їх використання робить переклад(повідомлення) змістовним, точним, доказовим, переконливим [6; 400]. Під час перекладу у студентів виробляється механізм професійного мовлення, що допомагає шліфувати правописні, лексичні, стилістичні норми, є важливим засобом формування чистої, правильної української мови. Переклад дає можливість правильного вибору потрібної граматичної форми відповідно до ситуації. О.Беляєв [2; 41] та інші методисти вважають, що переклад – це свідоме порівняння мовних систем. Якщо студенти більше порівнюватимуть мовні засоби та їх форми, то будуть уважнішими до мови, з якої виконується переклад.

Навчальний переклад є важливим засобом розвитку професійного мовлення студентів технічного вишу і має застосовуватися разом з іншими завданнями для матеріалу, розвитку мовленнєвих умінь і навичок. Чим частіше застосовуватиметься переклад на заняттях у технічному ВНЗ, тим швидше студенти оволодіють українським мовленням, опанують фахову термінологію для спілкування. Фаховий переклад тільки тоді сприяє формуванню мовленнєвих умінь та навичок, коли він проводиться систематично, з конкретною метою порівняння, зіставлення.

Одним із ефективних прийомів роботи з технічним текстом є аудіювання. У практичній діяльності з чотирьох видів мовленнєвої діяльності студентів найменше уваги приділяється аудіюванню. Починаючи зі шкільного віку в дитини успішно розвивають мову, вчать писати і читати, а методика навчання слуханню майже не розроблена. Однак варто помітити, що у спілкуванні перевага звичайно буває за тим, хто вмє слухати, оперативно робити відповідні записи, осмислювати їх і використовувати в діалозі. Активне (рефлексивне) слухання припускає вміння використовувати словесну форму для підтвердження розуміння повідомлення: воно необхідно для ефективного професійного спілкування, головним чином через обмеження і труднощі, що виникають у процесі спілкування, наприклад, через багатозначність більшості слів, «загодованості значення більшості повідомлень». Учені виділяють такі види активного слухання: парафраз, редакція, вербалізація. Парафраз – найбільш повне, близьке до оригінального тексту повторення висловлення співрозмовника. Редакція – повторення найбільш значимої, з погляду слухача, частини висловлення співрозмовника. Звичайно у фразах, що говорять люди, міститься не одна, а декілька думок. Редагування дозволяє направляти хід розмови в ту чи іншу сторону, зосереджуючи його на одній з висловлених співрозмовником думок. Вербалізація – висловлення, у якому слухач робить припущення про мотиви, що спонукали співрозмовника сказати вихідну фразу. Аудіювання формує студентів технічного вишу сприймати на слух і розуміти з одного

прослуховування зміст текстів різних стилів, типів, жанрів, що включають діалогічне і монологічне мовлення: 1) визначати основну думку тексту; 2) розрізнити основну і додаткову інформацію; 3) усвідомлювати ставлення автора до написаного; 4) сприймати особливості тексту з фаху.

Найважливішою специфічною рисою усіх типів завдань є їх інтегрований характер, зумовлений тим, що розгляд професійного мовлення у комплексі значень професійно-мовленнєвої системи та функцій (семантичних, синтаксичних, стилістичних, комунікативних) передбачає інтеграцію відповідних значень на рівні української професійної лексики. Мовний аналіз сучасних перекладів наукових текстів, яким користуються у своїй діяльності фахівці, викликає застереження щодо нормативних форм. Насамперед це – значеннєва невідповідність слів в оригіналі та при перекладі. Якщо говорити про студентів технічних університетів, які постійно використовують професійну лексику, то ними часто вживаються невдало побудовані синтаксичні конструкції, що зумовлюються прагненням до буквального перекладу, внаслідок чого порушуються не тільки граматичні, стилістичні норми сучасної української мови, а й зміст думки. Тому викладачам професійно зорієнтованих дисциплін потрібно звертати увагу на такі мовні особливості оригіналу, які треба враховувати, щоб якомога точнішим був переклад.

Аналіз сучасних науково-технічних текстів дозволяє зробити висновок про те, що недотримання або порушення комунікативної точності відбувається тоді, коли студенти невдало використовують мовні засоби української мови – синоніми, антоніми, пароніми, багатозначні слова. У професійному мовленні таке становище може призвести до непорозуміння між спеціалістами певної фахової галузі та неправильного тлумачення технічного наукового тексту. Наприклад, в одній реклаमाції було написано: «... заготовки зубчастих коліс не мають свідків...». Слово «свідки» - це професіоналізм, уживаний на позначення макетів деталей, що додаються до кожної партії, проте це потрібно пояснювати у наступному листі. Фах людини, галузь виробництва, з яким вона пов'язана, неминуче зумовлює активізацію у її мові професійних слів і висловів, необхідних для її спілкування під час виробничого процесу. Професійні слова позначають назви понять певної галузі виробництва, роду занять тощо.

Розвинені літературні мови внесли вагомий вклад у формування спеціальної термінології, але кожна з них зберігає й свої власні традиції, що склалися історично, і характер реалізації яких визначається науковими, науково-технічними та загальнокультурними контактами нації як носія конкретної мови. Вивчення досліджуваної проблеми кардинально поєднане з питанням використання синонімів як об'єктивно існуючого мовного явища, що характеризується цілим рядом конкретних аспектів. Особливе місце у цій проблематиці посідають питання виявлення диференційних ознак, що мають першорядне значення для визначення видів не лише територіальних синонімів, а й загальномовних. Це важливо також і в зв'язку з тим, що, вступаючи у різноманітні мовні зв'язки, слово, а отже, і термін, не втрачає своєї семантичної структури. Фахові тексти, з якими працюють студенти вищих технічних навчальних закладів, обов'язково виділяються використанням термінів, що вимагають особливої точності та однозначності. Значення термінів розкривається в тексті, їх тлумаченні. Природа терміна як особливого виду мовного знака передбачає однозначну відповідність між словом і поняттям, тобто симетрію плану вираження. Більшість дослідників термінологічної лексики дотримуються традиційної класифікації термінологічних синонімів запозиченої мови, згідно з якою виділяються такі види синонімів: абсолютні, відносні, ідеографічні, стилістичні, різноплановість яких цілком природна і закономірна, тому що терміни та варіанти термінів виражають певні поняття, які перебувають у постійному розвитку. Синонімічні терміни – це такі терміни, потенційне значення яких виявляють тотожний (єдиний) чи близький предметно-логічний смисл.

Для професійного спілкування студентам вищого технічного навчального закладу виявити таку синонімію важко, тому потрібне централізоване керівництво над термінологічною

роботою: викладачам підбирати такі наукові тексти, де слова і речення побудовані так, що зміст висловлення передається якнайточніше. Завданням перекладу має стати якщо не пряме відтворення особливостей структури його тексту, то викладання їх функцій шляхом використання аналогічних засобів вираження думок. Основна мета – не порушувати граматичних зв'язків, а за цим – чіткості, конкретності, стислості. Мовленнєва специфіка наукового стилю визначається насамперед великою кількістю термінів, що активно обслуговують сферу професійно-виробничої діяльності. Роботу з термінологічною лексикою, яка виступає інформаційною вершиною будь-якого зв'язного тексту відповідної галузі виробництва необхідно проводити викладачам фахових дисциплін зі студентами не тільки на заняттях (див. табл. «Дидактичне забезпечення у технічному виші»), а й позаурочний час (практика на виробництві). З цією метою організовувати тематичні, ділові бесіди, дискусії, наукові конференції за фахом студентів тощо.

Від того, як вільно зможуть користуватися своїми професійно мовленнєвими уміннями й навичками випускники, залежить ступінь активної участі їх у виробничому та суспільному житті країни. Для того, щоб теоретичні відомості набули практичного значення, потрібне постійне тренування у застосуванні знань процесу практичної мовленнєвої діяльності. Ефективне формування професійного мовлення студентів технічного вищого навчального закладу через переклад наукового фахового тексту державною мовою значною мірою залежить від особистості викладача. Тільки професіонал своєї справи покликаний забезпечити високий науково-методичний рівень викладання курсу, налагодити навчальний процес так, щоб майбутні спеціалісти технічного фаху не тільки досконало засвоїли програмовий матеріал, а й осягнули красу рідного слова, відчували глибинний зв'язок з рідною землею, народом, його минулим і майбутнім.

Студенти технічного вишу повинні виховуватися українською мовою на усіх рівнях освіти, тільки тоді вони будуть пропагувати державну мову, використовувати знання про Україну та її народ в усіх сферах суспільно-виробничого життя і поширювати у світі через міжмовні, міжкультурні контакти. Справжнього фахівця характеризує широта світогляду, знання історії свого народу, розуміння проблем сучасності, чіткості громадської позиції, оскільки інтереси будь-якого спеціаліста, якщо він є інтелігентною людиною, не обмежуються вузькими фаховими рамками. Перетворення, що відбуваються в соціально-економічному та культурному житті України, зумовлюють орієнтацію системи вищої технічної освіти на творчо обдаровану особистість, на розвиток її індивідуальних здібностей, формування потреби в постійній міжкультурній комунікації, удосконаленні та самоосвіті.

Список використаних джерел:

1. Барановська Л. Формування культури мови студентів аграрного вузу (на матеріалах навчання дисципліни «Ділова українська мова») : авторефер. дис.. канд..пед.наук /Л.Барановська. – К,1995. – 24 с.
2. Беляєв О. Білінгвізм і питання інтерференції в мовленні учнів //Українська мова і література в школі. – 1980. –№1. – С.41-49.
3. Єрмоленко С. Культура української мови.// Мова. Людина. Суспільство. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 103-110.
4. Русанівський В. Мова в нашому житті. – К.: Наукова думка, 1989. – 112 с.
5. Рукас Т. Формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів: автореф. дис..пед.наук / Т. Рукас. – К., 1999. – 20 с.
6. Сучасна українська мова: Підручник/ О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко; за ред. О.Д. Пономарева. – 2-ге видання, переробл. – К.: Либідь, 2001. – 400 с.
7. Шиянок Л.В. Текст як основа формування риторичної культури студентів-нефілологів. Вісник Львівського університету: Серія філологічна: зб.наук.праць. Вип.50. Львів: ЛНУ ім. І.Фраанка, 2010. – С.371-377.